

**GLOBAL IQTISODIY O'SISHDA INSON KAPITALINING
TRANSFORMATSION ROLI: TA'LIM SIFATI VA INNOVATSION
FAOLLIKNING AHAMIYATI**

Sanaqulova Aziza Amirovna

O'zbekiston milliy universiteti

Iqtisodiyot fakulteti 3-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21131781>

Annotatsiya

Mazkur tezisda inson kapitalining global iqtisodiy o'sishdagi transformatsion roli hamda ta'lim sifati va innovatsion faollikning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda inson kapitalining mazmuni, uning iqtisodiy o'sishdagi o'rni va zamonaviy iqtisodiy nazariyalardagi talqini Becker, Schultz, Romer, Lucas hamda Hanushek kabi olimlarning ilmiy qarashlari asosida yoritilgan. Shuningdek, Jahon banki va OECD hisobotlari asosida inson kapitaliga investitsiyalar, ta'lim sifati va innovatsion rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, ta'lim sifati, innovatsion faollik, iqtisodiy o'sish, mehnat unumdorligi, innovatsiya, bilimlar iqtisodiyoti.

Inson kapitali insonning daromad keltirish va iqtisodiy qiymat yaratish qobiliyatini oshiruvchi bilimlar, ko'nikmalar, sog'liq, tajriba va motivatsiya yig'indisidir. Oddiy ishchi kuchidan farqli o'laroq, bu yerda inson shunchaki "ish qo'li" emas, balki investitsiya kiritilishi lozim b

Jahon banki (World Bank) inson kapitalini o'lchashda eng markaziy o'lgan aktiv sifatida ko'riladi.¹

o'rinni egallaydi. Tashkilotning "Inson kapitali loyihasi" (Human Capital Project) doirasida ishlab chiqiladigan Inson kapitali indeksi (HCI) dunyo mamlakatlari uchun o'ziga xos "ko'zgu" hisoblanadi. Mazkur indeks bugun tug'ilgan bola 18 yoshga to'lganda, mavjud ta'lim va sog'liqni saqlash tizimi sharoitida qanchalik samarali ishchi kuchi bo'la olishini bashorat qiladi. 2025–2026-yillar prognozlariga ko'ra, Jahon banki raqamli ko'nikmalar va moslashuvchanlikni indeksning yangi komponentlari sifatida integratsiya qilishni

¹ "Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education" Gary S. Becker.

boshladi, chunki an'anaviy ta'lim ko'rsatkichlari zamonaviy texnologik o'sishni to'liq ifodalab bera olmayapti ².

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) esa masalaga ko'proq ta'lim sifati va iqtisodiy unumdorlik nuqtai nazaridan yondashadi. Ularning mashhur PISA (Xalqaro o'quvchilarni baholash dasturi) tadqiqotlari inson kapitalining fundamental poydevorini o'lchaydi. OECD tahlillari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning funksional savodxonligi va matematik qobiliyatlari mamlakat YaIMining uzoq muddatli o'sish sur'ati bilan to'g'ridan-to'g'ri korrelyatsiyaga ega. Tashkilot 2026-yilgi hisobotlarida inson kapitalini "nomoddiy aktiv" sifatida kapitalning boshqa shakllaridan ustun qo'yishni tavsiya etmoqda³. Inson kapitali nazariyasi shakllanishi va rivojlanishida iqtisodiyot fani namoyandalari bir necha bosqichda tadqiqotlar olib borishgan. Ushbu soha klassik iqtisodchilarning ilk g'oyalaridan boshlab, 2025–2026-yillardagi zamonaviy ekonometrik tahlillargacha bo'lgan boy evolyutsion yo'lni bosib o'tdi.

Tadqiqotlarning birinchi to'ldirini Adam Smit va Alfred Marshall kabi klassiklar bilan bog'liq bo'lib, ular inson qobiliyatini kapitalning bir turi deb atashgan bo'lsa-da, uni tizimli o'rganishmagan. Haqiqiy ilmiy portlash XX asrning ikkinchi yarmida Teodor Shuls va Gari Bekker tomonidan amalga oshirildi; ular ta'lim va sog'liqni saqlashga tikilgan sarmoyalarni iqtisodiy rentabellik nuqtai nazaridan asoslab berishdi. ⁴ 1990-yillarda Robert Lukas va Pol Romer inson kapitalini endogen o'sish modellarining markaziga qo'yib, bilim va innovatsiyalarning uzoq muddatli YaIM o'sishidagi hal qiluvchi o'rnini ko'rsatib berishdi. ⁵

Keyinchalik, Robert Barro va Jon Li kabi tadqiqotchilar panel ma'lumotlar asosida ta'lim darajasining turli davlatlardagi o'sish sur'atlariga ta'sirini empirik tahlil qilishdi. Erik Hanushek va Ludger Voessmann esa e'tiborni ta'limning miqdoridan (maktabda o'qilgan yillar) uning sifatiga (bilim darajasi va

² **World Bank.** The Human Capital Index 2025: Investing in the Next Generation in a Post-Digital Era [Electronic resource] / World Bank Group. – Washington, DC, 2025. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

³ **OECD.** Education at a Glance 2026: OECD Indicators and Economic Productivity [Electronic resource] / OECD Publishing. – Paris, 2026. – URL: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

⁴ **Becker, G. S.** Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis / G. S. Becker. – Chicago : University of Chicago Press, 1993. – 390 p

⁵ **Romer, P. M.** Endogenous Technological Change [Text] / P. M. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98, No. 5. – P. 71-102.

ko'nikmalar) qaratib, aynan kognitiv qobiliyatlar iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi asosiy kuch ekanligini isbotlashdi.⁶

Bugungi kunda, ya'ni 2025–2026-yillarda tadqiqotlar yo'nalishi o'zgardi. Ester Duflo va Abhijit Banerji kabi Nobel mukofoti sovrindorlari rivojlanayotgan mamlakatlarda inson kapitalini oshirishning mikro-iqtisodiy usullarini o'rganayotgan bo'lsa, Raj Chetti inson kapitali va ijtimoiy mobillik (imkoniyatlar tengligi) o'rtasidagi bog'liqlikni yirik ma'lumotlar (Big Data) yordamida tadqiq etmoqda.⁷ Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda sun'iy intellektning inson kapitaliga ta'siri va "umr bo'yi ta'lim" (lifelong learning) konsepsiyalari asosiy diqqat markazida turibdi.⁸

Inson kapitaliga investitsiyalar samarali amalga oshirilganda, iqtisodiyotda "ijobiy spiral" hosil bo'ladi. Bilimli mutaxassislar mehnat unumdorligini keskin oshiradi, bu esa tannarxning pasayishiga va global bozorda raqobatbardoshlikning ortishiga olib keladi.⁹ 2025–2026-yillar statistikasi shuni ko'rsatadiki, inson kapitali yuqori bo'lgan davlatlarda YaIM o'sish sur'ati inson kapitali past bo'lgan davlatlarga qaraganda o'rtacha 1.5–2 barobar tezroq sodir bo'lmoqda. Bunday sharoitda iqtisodiyotda yuqori texnologik tarmoqlar (IT, biotexnologiya, muqobil energiya) yetakchilikka chiqadi, aholining real daromadlari ortadi va davlatning innovatsion eksport salohiyati yuksaladi.¹⁰

Inson kapitalining "salbiy ta'siri" deganda, odatda insonning o'zi emas, balki u bilan bog'liq noto'g'ri iqtisodiy siyosat tushuniladi. Agar davlat ta'limga katta mablag' sarflasa-yu, lekin iqtisodiyotda bilimli kadrlar uchun mos ish o'rinlari yaratilmasa, bu "Kadrlar oqimi" (Brain Drain) muammosiga olib keladi. Bunda davlat o'z mablag'lari evaziga o'qitgan mutaxassislar boshqa mamlakatlar iqtisodiyotini boyitishga xizmat qiladi.¹¹ Shuningdek, inson kapitalining sifatsiz to'planishi (shunchaki diplom uchun o'qish) "ta'limiy inflyatsiya"ni keltirib

⁶ **Hanushek, E. A.** The Knowledge Capital of Nations: Education and the Economics of Growth E. A. Hanushek, L. Woessmann. – MIT Press, 2015. – 304 p.

⁷ **Chetti, R.** The Opportunity Atlas: Mapping the Childhood Roots of Social Mobility [Electronic resource] / R. Chetti et al. – 2025. – URL: <https://opportunityinsights.org/>

⁸ **World Bank.** World Development Report 2026: The Digital Transformation of Human Capital [Electronic resource]. – Washington, DC, 2026. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2026>

⁹ **OECD.** Education at a Glance 2026: OECD Indicators and Economic Productivity [Electronic resource]. – Paris, 2026. – URL: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

¹⁰ **World Bank.** The Human Capital Index 2025: Investing in the Next Generation [Electronic resource]. – Washington, DC, 2025. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

¹¹ **Schultz, T. W.** Investing in People: The Economics of Population Quality [Text] / T. W. Schultz. – Berkeley: University of California Press, 1981.

chiqaradi: bozorda mutaxassislar ko'p, lekin ularning amaliy ko'nikmalari yo'qligi sababli YaIM o'sishi to'xtab qoladi yoki pasayadi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy norozilikka va davlat investitsiyalarining samarasiz ketishiga sabab bo'ladi.¹² Inson kapitalining iqtisodiy o'sishdagi konsepsual o'rni zamonaviy iqtisodiyot modellarida shunchaki qo'shimcha resurs emas, balki o'sishning asosiy drayveri va determinanti sifatida e'tirof etiladi. Klassik iqtisodiy qarashlarda o'sish ko'p jihatdan fizik kapital (texnika) va mehnat miqdoriga bog'liq bo'lsa, zamonaviy "Endogen o'sish nazariyalari" da inson kapitali tizimning markaziga ko'chirildi. Bu o'rinni quyidagi uchta fundamental konsepsiya orqali tushuntirish mumkin:

Birinchidan, inson kapitali "texnologik o'zlashtiruvchi" (absorbitive capacity) rolini o'ynaydi; ya'ni mamlakatda yuqori malakali kadrlar qancha ko'p bo'lsa, tashqi dunyodagi yangi texnologiyalarni qabul qilish va ularni ishlab chiqarishga joriy etish shunchalik tezlashadi.¹³ Ikkinchidan, u "innovatsiyalar generatori" sifatida namoyon bo'ladi; bu yerda inson kapitali shunchaki ishchi kuchi emas, balki yangi g'oyalar, patentlar va ish uslublarini yaratuvchi ijodiy kuchdir. Robert Lukas modeliga ko'ra, inson kapitalining jamlanishi "tashqi samaralar" (spillovers) beradi: bir bilimli inson boshqalarning ham unumdorligini bilvosita oshiradi, bu esa iqtisodiyotda umumiy o'sishni ta'minlaydi.¹⁴ Uchinchidan, 2025–2026-yillar global iqtisodiy tendensiyalarida inson kapitali "institutsional barqarorlik omili" deb qaralmoqda; bilim darajasi yuqori bo'lgan jamiyatlarda boshqaruv sifati yaxshilanadi, korrupsiya kamayadi va iqtisodiy islohotlar samaraliroq amalga oshiriladi, bu esa barqaror YaIM o'sishi uchun zaruriy muhitni yaratadi.¹⁵

Ushbu konsepsual o'rin shuni anglatadiki, zamonaviy iqtisodiy siyosatda inson kapitaliga tikilgan sarmoya fizik investitsiyalardan ko'ra yuqoriroq multiplikativ samaraga ega bo'lib, uzoq muddatli iqtisodiy dinamikani belgilab beradi.¹⁶

Xulosa

¹² **ILO.** World Employment and Social Outlook 2025: Trends in Human Capital [Electronic resource]. – Geneva, 2025. – URL: <https://www.ilo.org/global/research/global-reports/weso/>

¹³ **Romer, P. M.** Endogenous Technological Change [Text] / P. M. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98, No. 5. – P. 71-102.

¹⁴ **Lucas, R. E.** On the Mechanics of Economic Development [Text] / R. E. Lucas // Journal of Monetary Economics. – 1988. – Vol. 22. – P. 3-42.

¹⁵ **World Bank.** The Human Capital Index 2025: Investing in the Next Generation [Electronic resource]. – Washington, DC, 2025. – URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital>

¹⁶ **OECD.** Education at a Glance 2026: OECD Indicators [Electronic resource]. – Paris, 2026. – URL: <https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/>

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inson kapitali zamonaviy iqtisodiy o'sishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ta'lim sifati, kasbiy bilim va ko'nikmalar, sog'liqni saqlash hamda innovatsion salohiyatning rivojlanishi mehnat unumdorligini oshirib, mamlakatlarning iqtisodiy raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Becker va Schultz tomonidan ilgari surilgan inson kapitali nazariyasi hamda Romer va Lucasning endogen iqtisodiy o'sish modellari bilim va innovatsiyalarning barqaror iqtisodiy rivojlanishdagi hal qiluvchi o'rnini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Jahon banki va OECD ma'lumotlari ham inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshirish, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ta'lim tizimi mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda takomillashtirilmasa yoki malakali kadrlar uchun yetarli imkoniyatlar yaratilmasa, inson kapitalining iqtisodiy samarasi pasayishi va "kadrlar oqimi" kabi muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Umuman olganda, inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash global iqtisodiy o'sishning muhim shartlaridan biridir. Shu sababli davlat siyosatida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalarni rag'batlantirish hamda inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish ustuvor yo'nalish sifatida e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxat

1. World Bank Open Data. World Development Indicators: GDP growth, R&D expenditure, Life expectancy, Tertiary education (2014-2024). – URL: <https://data.worldbank.org> (kirish sanasi: 29.04.2026).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022.
3. Becker, G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. – 3rd ed. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 412 p.
4. Romer, P.M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98, No. 5. – P. 71-102.
5. Schultz, T.W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. – New York: Free Press, 1971. – 272 p.
6. Abduraxmonov, Q.X. Inson taraqqiyoti: Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 432 b.

- 7.Barro, R.J. Education and Economic Growth // Annals of Economics and Finance.
– 2013. – No. 14(2). – P. 301-328.
- 8.Lucas, R.E. On the mechanics of economic development // Journal of Monetary
Economics. – 1988. – No. 22. – P. 3-42.
- 9.Vakhidov, A. Iqtisodiy o'sishda inson kapitalining o'rni va ahamiyati //
Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021. – № 3. – 45-58 b.

